

Veliki Tabor, južna i istočna kula
Veliki Tabor, the south and the east tower

Andrej Žmegač

Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 23. 1. 1992.

Veliki Tabor – interpretacija arhitekture

U dosadašnjim istraživanjima arhitekture Velikoga Tabora – malobrojnima s obzirom na njezinu vrijednost i *zanimljivost*, ali brojnijima no za druge naše vlastelinske gradove – neka od njezinih bitnih obilježja nisu uopće bila spominjana. Stoga ćemo ovdje pokušati upotpuniti postojeće spoznaje novim analizama i podacima, i tako barem dijelom razjasniti naslućivanja koja o Velikom Taboru govore kao o našem *najljepšem* gradu.

Osim većega broja ozbiljnih ili manje ozbiljnih napisa o Velikome Taboru, objavljenih uglavnom u časopisima i novinama, postoji tek nekoliko radova koje po njihovim namjerama i rezultatima možemo smatrati istraživanjima. Ovdje navodimo nedavne neobjavljene studije B. Uršića i D. Platužića o građevnoj, materijalnoj strukturi grada, te M. Kruheka i M. Pandžića o arhivskim izvorima za njegov građevni razvoj.¹ No još uvijek počasnio mjesto zauzima jedan od prvih napisa o Velikom Taboru uopće, Szabov tekst iz 1912. godine.² Riječ je o pionirskom radu u najdoslovnijem smislu riječi, koji i danas služi kao polazište i grada svakomu tko se bavi ovom temom. Usprkos nekim manjkavostima i netočnostima, predstavlja zapravo jedini cjelovit rad o ovom spomeniku, njegovoj vrijednosti i povijesnome razvoju do današnjeg dana. Povrh toga, od velike su važnosti i Szabovi navodi o opremi koja je do danas najvećim dijelom propala.

Funkcija i podrijetlo

Središnja i najveća građevina velikotaborskoga sklopa jest *zgrada u unutarnjem dvorištu*. Nastala je na najvišoj točki cijele uzvisine i prvotno je, kako znademo, ondje stajala samostalno.³ Stoga je razumljivo da je prema strani odakle je najlakši pristup zaštićena na odgovarajući način, dakle utvrđena. U tlocrtu se to očituje kao četverokut kome je na zapadnoj strani pridodan trokut: tako nastaje peterokutan tlocrtni oblik. U elevaciji dvije zapadne stranice peterokuta predstavljaju plohe koje su skošene kako bi se smanjila prebojna snaga napadačeva projektila. Prvotno nisu imale otvora, osim, čini se, velike strijelnice u prizemlju. Izvorno dvokatnoj građevini treći je kat dograđen naknadno; na njegovu se mjestu možda nalazio drveni »čardak« kao etaža isključivo fortifikacijske namjene. Takva je koncepcija vjerojatna s obzirom na slabu zaštićenost preostalih triju pročelja, južnog, istočnog i sjevernog.⁴

Na te tri strane zgrada ima velike gotičke prozore, nekoć s kamenim križevima, čime je označena izvorna stambeno-reprezentativna namjena.⁵ Takvu je ulogu imao i dvokatni erker na južnome pročelju, opremljen malenim bočnim gotičkim prozorima i središnjim prozorima s po dvije vertikalne kamene pregrade. Ima li se u vidu takvo oblikovanje prozorskih otvora, pažnja koja je posvećena profilacijama njihovih okvira te raspored prostora u katovima, može se reći da je u peterokutnoj velikotaborskoj zgradi od samoga početka stambena funkcija pretezala nad fortifikacijskom. Stoga ovu građevinu tipološki označavamo kao utvrđenu zgradu, a ne, primjerice, stambenu kulu gdje bi vertikalizam, odnosno fortificiranost imali prevagu.⁶

O graditeljima zgrade se, za sada, ne može utvrditi ništa pouzdano. Tri klesarska znaka što se nalaze na jednom nadvratniku i doprozorniku u istočnoj dvorani I. kata ne dopuštaju, kao niti u sličnim slučajevima, tvrdnju o zemlji ili radionici iz koje bi klesari bili potekli. Analizom pak nekih veličina u zgradi, poput vanjskih i unutarnjih dimenzija, debljine zidova, veličine prozorskih niša i drugoga, nije se moglo utvrditi da bi u projektiranju bio korišten neki srednjovjekovni sustav mjera. Pojedine se veličine, doduše, mogu izraziti u cijelim brojevima »pariške stope« (32,5 cm), no to nije dovoljno uvjerljivo provedeno da bismo pomislili na projektiranje u tom

Sažetak

Arhitekturi Velikoga Tabora pristupa se u tekstu s tri gledišta. U prvom je dijelu razmotren funkcijski smisao pojedinih gradskih građevina, a zatim njihovo podrijetlo s obzirom na zemlju ili krug iz kojega su mogli stići majstori što su ih podizali. Utvrđena zgrada određena je prije svega kao stambena, a tek zatim fortifikacijska građevina, dok je kod prstena kojim je okružena obratno. Istaknut je također i smisao triju najznačajnijih dogradnji renesansnoga sloja: ugrađene bifore, arkadnih trijemova te bastiona na zapadnoj strani kompleksa.

Drugi dio ukazuje na neke teškoće tipološkog određivanja velikotaborske jezgre (na primjeru tipologije G. Bindinga), a u trećem su navedena njezina bitna specifična obilježja. Tako je Veliki Tabor definiran kao čist primjer prijelazne fortifikacije iz srednjega vijeka u renesansu, što se u tlocrtu iskazuje kao nepravilnost koja teži prema pravilnosti. Karakterističan, osebujan izgled gradu daju pak prostrane kule i kratke kortine između njih.

Veliki Tabor, pogled s jugoistoka na utvrđeni kompleks (foto: Gj. Szabo, 1911)
Veliki Tabor, the view of the fortified complex from the south-east (photo: Gj. Szabo, 1911)

sustavu. Uostalom, zgrada je nepravilna – nasuprotni zidovi nisu paralelni niti jednako dugi – te je malo vjerojatno da bi takva građevina nastala projektiranjem u određenim mjernim jedinicama.⁷

Odreden pozitivan zaključak omogućen je međutim usporedbom »tipične« velikutaborske profilacije s odgovarajućim rješenjima na nekim nedalekim sakralnim građevinama. Tako se profilacija okvirâ dvaju očuvanih gotičkih vratâ (dva torusa i žlijeb između njih, s ravnim trakama kao prijelazima) javlja na glavnom portalu župne crkve BDM u Taborskom u »obratnom« obliku, kao dva žlijeba s torusom. Reducirana varijanta te profilacije s jednim žlijebom i jednim torusom, upotrijebljena na velikim prozorima velikutaborske zgrade, u istoj se crkvi u Taborskom nalazi na portalu sakristije. Prvospomenuta bogatija profilacija javlja se i na dvije kapele nedaleko od Krapine: kapeli BDM u Očuri i kapeli sv. Magdalene u Kuzmincu. Sve se te građevine datiraju u 15. i 16. stoljeće,⁸ te su utoliko suvremene utvrđenoj zgradi u Velikome Taboru. Moguće je da su pripadnici iste graditeljske grupe radili na svim spomenutim zadacima, no time bi se otvorilo pitanje jesu li došli u ovaj kraj radi gradnje sakralnih građevina, pa se naknadno pojavila potreba podizanja vlastelinskoga grada, ili je bilo obratno.⁹

Peterokutna utvrđena zgrada jest istaknut i dobro očuvan primjer gotičkog stambenoga graditeljstva u kontinentalnoj Hrvatskoj. Njezine znatne dimenzije svjedoče istodobno o pro-

stornim potrebama u prvobitnoj koncepciji grada i o dosegnutim zahtjevima vlastelinova stanovanja na izmaku srednjega vijeka. Napose je pak izražena dvojnost funkcije: stambeno-reprezentativna funkcija na jednoj strani građevine »neovisna« je o fortifikacijskoj na drugoj strani.

Izgradnjom *prstena s četiri polukružne kule* zaštićena je peterokutna zgrada, a njezina obrambena funkcija prebačena je na novonastali sklop građevina. Obrambena koncepcija promijenjena je i povećana joj je djelotvornost. Kule su podignute ondje gdje se napadač mogao lakše približiti, pa je tako bez kule ostala jedino sjeverna strana. Premda građen u dvije etape, prsten ima jedinstvenu oblikovnu i funkcionalnu koncepciju i nesumnjivo je rezultat prvotne zamisli o okruživanju središnje, starije građevine.

U elevacijskom smislu kule su (a jednako tako i kortine što ih povezuju) oblikovane na karakterističan renesansni način. Podnožje im je skošeno ne samo da bi se vertikalno ispušteno kamenje odbilo na napadače već i kao zaštita od potkopavanja i miniranja zida.¹⁰ Skošnje je zaključeno kordonskim vijencem, a istaknuto zide gornjega kata počiva na pojasu konzola. Između konzola su smještene izljevne koje svjedoče o još uvijek aktualnoj visinskoj obrani, dok različite vrste strijelnica, od manjih do artiljerijskih, pokazuju predviđene načine daljinske obrane. Opisana organizacija predstavlja prema tome fortifikacijski model prijelaznoga razdoblja iz jednoga u drugi tip obrane.

Veliki Tabor, središnja zgrada, južno i istočno pročelje
Veliki Tabor, the central building, the south and the east facade

Veliki Tabor, središnja zgrada, uzdužni presjek; snimak Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu (dopuna i grafička obrada D. Bakliža i S. Štok)

Veliki Tabor, the central building, longitudinal section; Regional institute for protection of cultural monuments in Zagreb (additions and graphics by D. Bakliža and S. Štok)

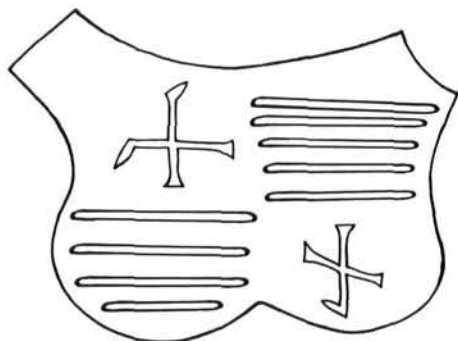
Nesumnjivo je prvotna glavna funkcija prstena s polukružnim kulama obrambena, no možemo pretpostaviti da su pojedini prostori u kulama imali i drukčiju namjenu. O tome su neki podaci sadržani u ispravi iz 1597. najranijoj u kojoj je opisan grad.¹¹ Tu se spominje postojanje mlinice ispod kuhinje u sjeverozapadnoj kuli (»sub dicta culina primae turris domus pistorea«); u istočnoj, najvećoj kuli stan je kaštelanov, a u najmanjoj, južnoj, vjerojatno je rano uređena kapela. Premda je u početku sve bilo podređeno obrani, polukružne su kule imale dakle i druge namjene, što ukazuje da su podignute i zato da bi se dobio nov prostor, izvan tada već skućene peterokutne zgrade.

Važna pojedinost prstena s polukružnim kulama jesu klesarski znakovi na kordonskom vijencu sjeverozapadne kule. To je ujedno jedino mjesto na prstenu gdje ih se može naći, pa se čini da su onamo smješteni kako bi bili zapaženi pri ulazu ili izlazu iz grada; uz tu kulu vodi naime prilazni put prema ulazu na sjevernoj strani prstena. Može se zaključiti kako majstori što su podizali prsten nisu bili ravnodušni prema kasnijoj sudbini oznaka koje su ostavili. To napose potvrđuje klesarski grb smješten najbliže ulazu u grad, na najuočljivijem i prema tome »najuglednijem« mjestu.

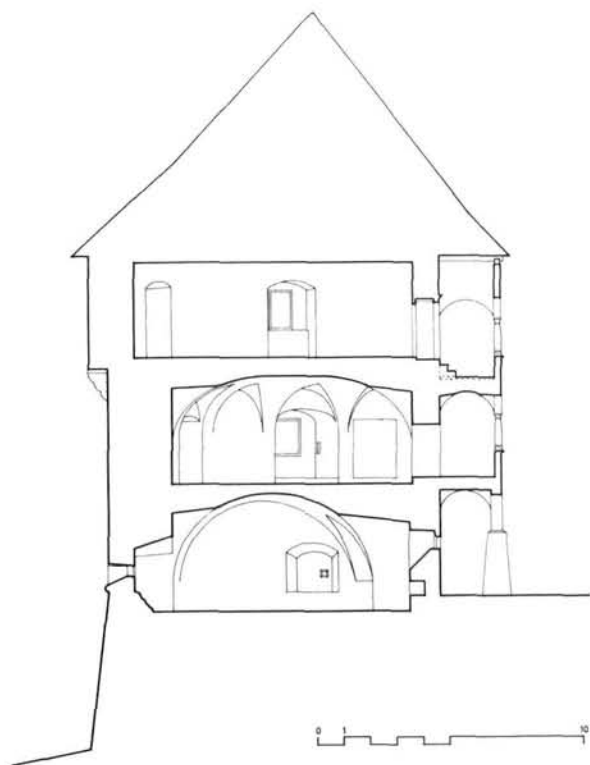
Taj je grb jedan od nekolicine sačuvanih klesarskih grbova u kontinentalnoj Hrvatskoj, no razlikuje se od njih po, mogli bismo reći, većem broju informacija. Podijeljen na četiri polja,

ima lijevo gore i desno dolje po jedan klesarski znak, a u preostala dva polja pet, odnosno četiri paralelne linije. Te linije možemo tumačiti jedino kao karakteristično obilježje ugarskoga grba, paralelne grede.¹² Riječ je o izrazito jasnom i »jakom« motivu te o istom obliku u kojem se javlja (grb ili štít), pa ne može biti dvojbe da su graditelji ovoga dijela Velikoga Tabora ostavili podatak o zemlji iz koje su stigli. To se poklapa s podrijetlom Ratkaja, koji su doselili iz Ugarske kada im je 1502. Ivan Korvin darovao utvrdu Tabor i pripadajući posjed. Dvojica braće što se u sljedećim desetljećima spominju u ispravama u svezi s Velikim Taborom, Ladislav i Benedikt, zadržali su vezu s Ugarskom, što više, Ladislav se 1510. spominje kao kaštelan Višegrada.¹³ Stoga im (odnosno njihovim nasljednicima ili rođacima ako je prsten podizan sredinom stoljeća) nije bilo teško uputiti u Hrvatsku (Slavoniju) jednu kamenarsku grupu radi novogradnje na Velikome Taboru. Ta je grupa podigla prvi dio prstena, dvije zapadne kule i kortinu među njima, a preostali je dio nastao u kasnijoj, drugoj etapi.

Treći sloj što ga izdvajamo zbog promjena koje je unio u organizaciju života u gradu, ali i uvećanja arhitektonskih i povijesnih vrijednosti, predstavljaju *renesansne dogradnje*. Jedna je od njih ugradnja renesansne bifore u II. katu južnoga pročelja peterokutne zgrade. Os joj je izmaknuta za 1,5 m iz prozorske osi što je čine prozori prizemlja, kata i zazidan stariji

Veliki Tabor, klesarski grb sa sjeverozapadne kule
Veliki Tabor, stone-mason's coat of arms from the north-west tower

Veliki Tabor, istočna polukružna kula, presjek; snimak Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu (dopuna i grafička obrada D. Bakliža i S. Štok)

Veliki Tabor, the east semi-circular tower, cross-section; Regional institute for protection of cultural monuments in Zagreb (additions and graphics by D. Bakliža and S. Štok)

prozor uz biforu. Teško je reći zašto je to učinjeno, već i stoga što je to zahtijevalo oblikovanje nove prozorske niše, no motiv je mogao biti omogućavanje nešto drukčije vizure s grada. U to je doba naime nasuprotna polukružna kula bila za kat niža, pa se u visini bifore nalazio njezin krov. Izmicanjem bifore stvorila se preko kosine krova nova vizura, a možda je postignuta i vizura na neko određeno mjesto, no to je danas nemoguće rekonstruirati.

O podrijetlu bifore ne može se utvrditi ništa određeno, no valja upozoriti na krug iz kojega je mogla poteći. Oko sredine 16. stoljeća zbivala se u Varaždinu pregradnja i modernizacija tamošnje utvrde, pri čemu su talijanski graditelji unosili ne samo nova fortifikacijska rješenja već i konstrukcijske elemente i dekorativne oblike renesanse. Jedan od takvih su i bifore, koje se često javljaju na njihovim novim ili pregrađenim građevinama, pa tako i na starijoj, gotičkoj varaždinskoj kuli. Moguće je da je s toga gradilišta bio pozvan (ili se ondje osposobio) majstor koji je klesao biforu i u Velikome Taboru. To je zasad tek pretpostavka, koja se, uostalom, može odnositi i na druge renesansne dogradnje u gradu.

Najveću i najpoznatiju među tim dogradnjama predstavljaju arkadni trijemovi u istočnom, većem dijelu dvorišta. Njihovim podizanjem zamijenjeni su raniji drveni trijemovi, te je tome prostoru bitno izmijenjen izgled. Znamo da su podizani u etapama – prvo južni, zatim istočni pa sjeverni potez. Taj slijed jasno svjedoči o reprezentativnosti kao motivu nastanka trijemova, jer je najprije podignut potez na koji prvo pada pogled nakon ulazanja u dvorište, potom susjedni pa tek onda »stražnji«, sjeverni potez. Trijemovima u cjelini ranorenesansan karakter daju vitki toskanski stupovi, kratki interkolumniji te

gotovo polukružni lukovi, no izgled danas narušavaju betonska učvršćenja u prizemlju, skrivajući stupove od pogleda. Od posebnog je značenja što su u prizemlju korišteni stupovi a ne jednostavniji zidani stubovi, koji su u istom, 16. stoljeću u kontinentalnoj Hrvatskoj još uobičajeno i isključivo rješenje. Tako velikotaborski trijemovi predstavljaju nešto ambiciozniju i stilski napredniju arhitektonsku zamisao, sličnu suvremenim primjerima iz zapadnijih zemalja.¹⁴

Naposljetku, jednu od najznačajnijih dogradnji i ujedno samostalnu građevinu predstavlja peterokutni bastion na zapadnoj strani cijeloga utvrđenog kompleksa Velikoga Tabora. Njegovo podizanje uslijedilo je kao posljedica razvoja vatrenog oružja, jer je uspješna obrana podrazumijevala zadržavanje napadača na što većoj udaljenosti.¹⁵ Tako je bastionom uspostavljena nova jaka linija obrane, udaljena od jezgre s polukružnim kulama i istaknuta prema prilaznoj strani. Bastion ima renesansna obilježja (skošeno podnožje, kordonski vijenac), a značajno je da mu je podnožje na izloženoj strani zidano opekom, gradivom koje bolje od kamena osigurava konzistenciju zida pri udarcu projektila. Uz to predstavlja jedan od malobrojnih visinskih poligonalnih bastiona u kontinentalnoj Hrvatskoj te u svakom pogledu zaslužuje veću pozornost no što mu je dosad bila posvećena.

Tipologija

Pokušaj tipološkog određenja Velikoga Tabora nameće raspravu o širem problemu međusobnog uspoređivanja srednjovjekovnih utvrda, odnosno ustanovljavanja općih kriterija. Već nakon osnovne razdiobe na visinske i nizinske gradove

Veliki Tabor, arkadni trijemovi u istočnome dijelu dvorišta
Veliki Tabor, the arcaded cloisters in the east part of the courtyard

(koja se ne odnosi neposredno na njihovu prostornofunkcijsku organiziranost, ali podrazumijeva neke načelne razlike u tome smislu), uočavaju se teškoće zbog nesvodivosti pojedinih primjera na razrađenije modele ili tipove. Teškoće proizlaze iz činjenice što su srednjovjekovni gradovi redovno sklopovi različito oblikovanih građevina nastalih u zasebnim etapama, no ipak u međusobnoj svezi i organiziranih u logičnu cjelinu. Jednostavnije je pak tipološki odrediti pojedine građevine, odnosno rezultate građevnih faza. Tako smo središnju građevinu već označili kao utvrđenu zgradu šiljatog oblika na ugroženoj strani, dok zaseban sklop predstavlja prsten s kulama.¹⁶ No već točnija analiza te velikotaborske jezgre kao cjeline pokazat će neprimjerenost nekih mogućih tipoloških kategorija spomeniku što ga imamo pred sobom.

Kao primjer navodimo konzistentnu tipologiju srednjovjekovnih gradova G. Bindinga, koja – uzimajući u obzir prije svega tlocrtni raspored – obuhvaća 23 tipa.¹⁷ Ondje se gradovi najprije dijele po kompoziciji na centralne i aksijalne (longitudinalne), a za Veliki Tabor nije jednostavno odrediti kojoj skupini pripada. U prvoj fazi naime grad ima izduljen raspored (utvrđena zgrada i vanjski zid oko cijelog platoa), ali u drugoj fazi, podizanjem prstena s polukružnim kulama, težište građevne mase očito se prebacuje na taj sklop. Ako zbog razmjerno manje važnosti vanjskoga zida ovom prilikom zanemarimo njegovu ulogu, preostaju nedoumice oko jezgre: ona nije

izrazito centralna, već ovalna, a taj oblik u Bindingovoj tipologiji pripada u aksijalnu skupinu. No čini se da zbijenost jezgre i okruživanje starije građevine opravdava ipak ubrajanje Velikoga Tabora u centralnu skupinu.

U tom se slučaju javlja pitanje: Kojoj bi podvrsti pripadao prema osnovnom rasporedu volumena? Tu je jedina mogućnost »prstenasti grad« (Ringburg), premda taj pojam, strogo uzevši, označava nizanje građevina s unutarnje strane zatvorenog obrambenoga zida. No srazmjerna prostranost velikotaborskih polukružnih kula prema cjelini jezgre te postojanje ulaznoga trakta na sjevernoj strani dozvoljava nam da, s ograndom, usvojimo tu oznaku. Preostaje zatim određenje varijante, dakle pojedinačnog tipa, s obzirom na središnju zgradu.

Binding predviđa tipove s branič-kulom ili bez nje, no nema tipa sa središnjom utvrđenom zgradom. Kako velikotaborska zgrada ipak genetski i strukturalno ima donekle mjesto branič-kule u drugim gradovima, mogli bismo prihvatiti određenje »s radijalnom [ekscentrično smještenom, op. A.Ž.] kulom«. Prema tome, relativno najbliže tipološko određenje Velikoga Tabora po Bindingu bilo bi »prstenasti grad s radijalnom kulom«. Navedene teškoće pokazuju nesumnjivo individualitet ove arhitekture i, sukladno tome, opiranje tipološkoj razradi, ali skreću pozornost istodobno i na složenost problema koji prate uspostavljanje takvih klasifikacija.

Veliki Tabor, bastion na zapadnoj strani kompleksa (foto: V. Bradač, 1954)
Veliki Tabor, the bastion on the west side of the complex (photo: V. Bradač, 1954)

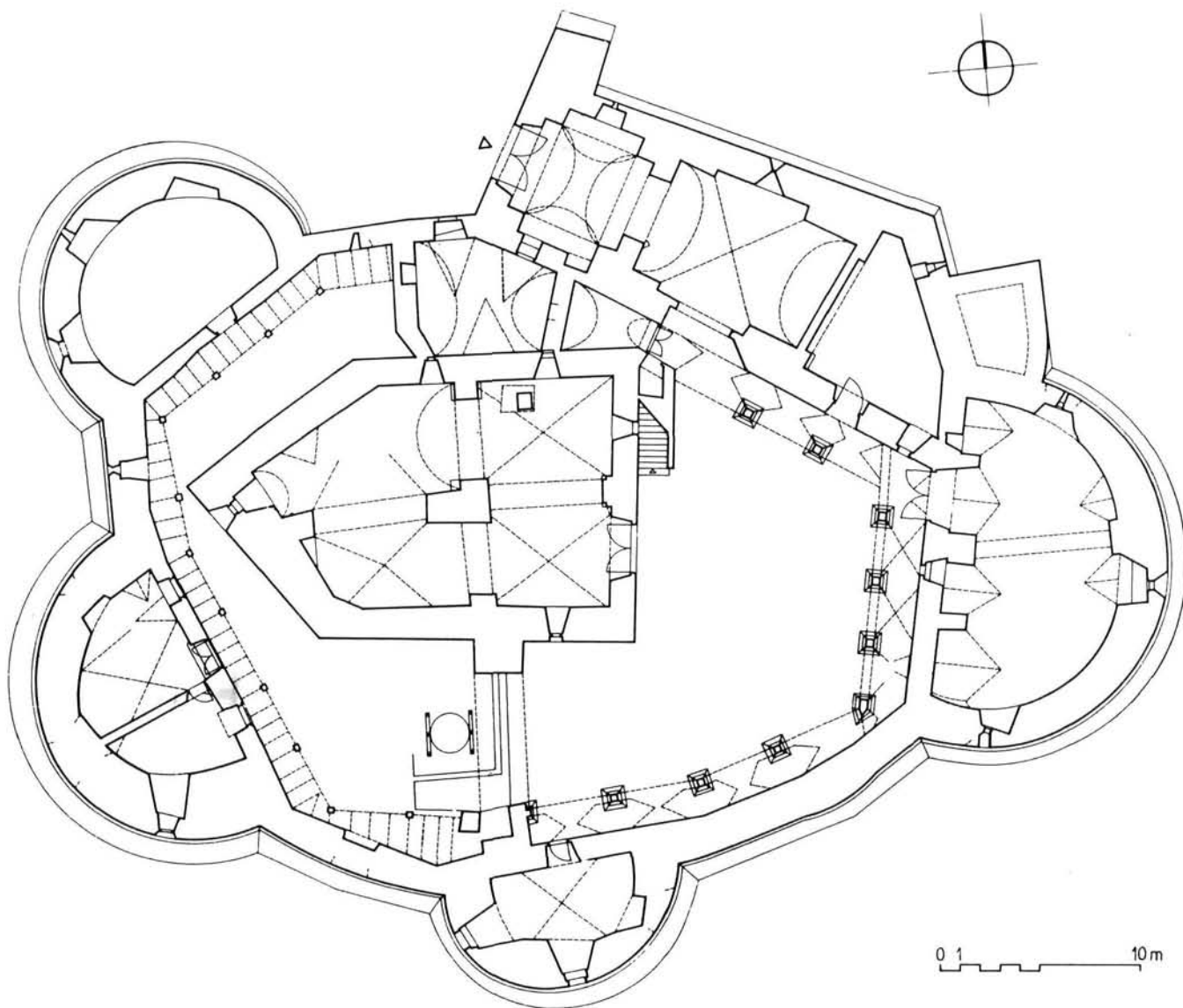
Značenje

Položaj na nevisokom brijegu što je odabran za podizanje Velikoga Tabora svjedoči o dobu u kojem visinske utvrde još uvijek imaju svoju vrijednost, ali njihovi stanari teže ugodnijem životu od onoga koji je bio moguć u skućenim i teško dostupnim starijim gradovima. Do Velikoga Tabora kolima se lako stiže usponom na jugozapadnoj strani, a neposredno pod gradom prolazi cesta Desinić – most na Sutli. Može se reći da taj položaj nije srednjovjekovan upravo zbog spomenutoga kompromisa između visinskoga smještaja i prilično lake dostupnosti.¹⁸

Određeno kompromisno rješenje predstavlja i organizacija prstena s polukružnim kulama oko središnje zgrade, što se može otčitati iz tlocrta. Na najugroženijoj zapadnoj strani stoje jedna do druge dvije niže kule, na suprotnoj istočnoj strani najveća je i najviša kula, a na sjevernoj slabije branjen ulazni trakt. Ova su rješenja dakako uvjetovana različitom mogućnošću pristupa napadača s obzirom na oblikovanost okolnoga terena. No uz ove elemente obrambene logike, nesumnjivo je i »novovjekovni« zahtjev za većim, reprezentativnim dvorištem utjecao na tok i opseg prstena na istočnoj strani. Tu je naime stvoreno dvorište kao prostor pred reprezentativnim fasadama središnje zgrade, odnosno pred (kasnijim) renesansnim trijevimima.

Tlocrt jezgre pokazuje i ostala, najvažnija obilježja grada, kojima se njegovo značenje potvrđuje i u srednjoevropskim razmjerima. Razvoj grada, pa i uspostavljen raspored, još su srednjovjekovni utoliko što u sredini stoji najvažnija i najveća građevina, a oko nje se nižu koncentrične zone obrane. Renesansni grad ili kaštel imao bi u idealnom smislu slobodno dvorište okruženo s četiri krila. Velikotaborski prsten s polukružnim kulama ima u tlocrtu nepravilan oblik, a to je posljedica srednjovjekovnog prilagođavanja položaju starije središnje zgrade, odnosno obilježjima okolnoga terena. No taj se nepravilan oblik već približava pravilnosti ovala, a kule su duž prstena također prilično ravnomjerno raspoređene. Same su kule međusobno vrlo slične, ali se opet razlikuju površinom i volumenom, debljinom zida, izbočenošću iz linije prstena i drugim pojedinostima. U tim *nepravilnostima koje ipak teže pravilnosti* otčitavamo simptom prijelaza iz srednjega vijeka u renesansu.

Nesumnjivo je kratak vremenski razmak u kojem nastaje prsten, zapravo jedna faza, bio razlog čistoći i jasnoći toga sklopa. Karakterističan renesansni složeni model (skošeno podnožje, kordonski vijenac, konzolni pojas) proveden je dosljedno cijelom duljinom, osim na sjevernoj strani. Sažeto se može reći da je u najvažnijem dijelu Velikoga Tabora, njegovom prstenu s polukružnim kulama, jedan *prijelazni tlocrtni kon-*

Veliki Tabor, tlocrt prizemlja; snimak Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu (grafička obrada D. Bakliža i S. Štok)
Veliki Tabor, the ground-plan of the ground-floor; Regional institute for protection of cultural monuments in Zagreb (graphics by D. Bakliža and S. Štok)

cept izuzetno čisto i dosljedno proveden renesansnim oblikovnim modelom. Ako je svaki spomenik primjer svojega doba i svoje vrste, za Veliki je Tabor izvjesno da predstavlja vrlo čist primjer.

Karakterističan izgled velikotaborskoga prstena, što najbolje dolazi do izražaja pogledom s juga, posljedica je neobičnog proporcioniranja četiriju kula. One su tako široke da između sebe ostavljaju *kortine koje su kraće nego baze kula*, dok je inače redovno obratno. Jedino je jugoistočna kortina nešto dulja od baze južne kule. Na Velikome Taboru tako kule izrazito dominiraju prstenom, pa se stječe dojam da središnja zgrada nije okružena zidom pojačanim kulama, već obratno, da je okružena kulama povezanim zidom.

Graditelji prstena mogli su u idealnoj situaciji podjednako flankiranje postići i s tri kule, no tada izbočenije iz linije prstena. Stjecajem okolnosti došlo je do zbijanja zapadnih dviju kula radi zaštite središnje zgrade prema toj strani, a to je onda odredilo i smještaj preostalih kula. Zbog zbijenoga rasporeda kule Velikoga Tabora slabo su izbočene iz linije prstena, te se s kortinama spajaju uglavnom pod širokim, otvorenim kutem. Posljedica je osebujan izgled jezgre, koja djeluje poput nekog organizma čiji dijelovi na mek način prelaze jedan u drugi. Tu organičnost i ekspresivnost vjerojatno imaju u vidu oni koji o Velikome Taboru govore kao o našem najljepšem gradu.

Veliki Tabor, pogled sa zapada
Veliki Tabor, the view from the west

Veliki Tabor, pogled s juga
Veliki Tabor, the view from the south

Bilješke

1

B. Uršić – D. Platužić, *Izvještaj o stanju burga, potrebnim sanacionim zahvatima i procjenom troškova*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 1988; **M. Kruhek – M. Pandžić**, *Veliki Tabor – povijesni razvoj staroga grada*, rukopis, za potrebe Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Zagrebu, 1990.

2

Gj. Szabo, *Izvještaj o radu Zemaljskoga povjerenstva za očuvanje spomenika u g. 1911*, Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva, N.S. 12, 1912, str. 214-221.

3

Pitanje građevnoga razvoja ovom prilikom ne otvaramo, no poslužiti ćemo se osnovnim zaključcima iz toga dijela našega istraživanja; potpun argumentaciju za građevni razvoj cijeloga grada izložiti ćemo na drugome mjestu.

4

Izgled velikotaborske zgrade sličan je onome u Pranthofu u Gornjoj Austriji: tamošnja dvokatna zgrada ima pod krovom drvenu etažu opremljenu strijelnicama, no u donjim dijelovima očituje se težnja za oslobađanjem od fortifikacijskih osobina, pa je ulaz smješten u prizemlju, posvuda ima i većih prozora, od kojih su neki u crkerima očito reprezentativnoga smisla. Vidi crtež 386 u: **O. Piper**, *Burgenkunde*, München, 1912 (Frankfurt, 1967).

5

Ta će namjena kasnije, podizanjem okolnoga prstena, biti još dopunjena stvaranjem većeg dvorišta s trijemovima na strani gdje utvrđena zgrada ima velike prozore.

6

O stambenim kulama u srednjovjekovnom Gradecu – na temelju navoda u ispravama – vidi: **V. Bedenko**, *Zagrebački Gradec. Kuća i grad u srednjem vijeku*, Zagreb, 1989, str. 82-87.

7

Primjer profane gotičke građevine projektirane »bečkim« sustavom predstavlja I. kat ozaljske »Žitnice« (prema **Z. Horvat**, *Strukture gotičke arhitekture*, Zagreb, 1989, sl. 105/2).

8

D. Vukičević-Samaržija: *Gotička sakralna arhitektura zagorskog arhidakonata*, magistarski rad, 1974, str. 28; **Z. Horvat**, nav. dj., str. 93.

9

I. Komelj navodi podatke o tome da su u pojedinim slučajevima u Sloveniji isti graditelji podizali crkve i gradove. Vidi tekst: »Grad« u: LEJ I, 1984, str. 482.

10

A. C. Ramelli, *Castelli e fortificazioni*, Milano, 1974, str. 34.

11

Isprava izdana u povodu diobe između Ivana, Jurja i Suzane, djece pokojnoga Petra Ratkaja; Arhiv Hrvatske, »Obitelj Ratkaj«, kut. IV, II 3.

12

V. Klaić, *Povijest Hrvata*, IV, Zagreb, 1972, crteži na str. 83, 142, 155, 205 i d.; **J. Balogh**, *A művészet Mátyás király udvarában*, II, Budimpešta, 1966, sl. 44, 66, 71, 245, 289, 319, 374 i d.

13

Arhiv Hrvatske, »Documenta mediaevalia varia«, 688.

14

Vidi za Sloveniju: **I. Stopar**, *Burgen und Schlösser in Slowenien*, Ljubljana, 1989; za Austriju primjerice: **L. Luchner**, *Schlösser in Österreich*, I-II, München, 1989.

15

Bastion je podignut u drugoj polovici 16. stoljeća. Prvi se put njegovo postojanje navodi u gore spomenutoj ispravi iz 1597. gdje je spomenut kao »propugnaculum quadratum«.

16

Osim određenog broja gradova u Hrvatskoj čije su građevine tipološki srodne velikotaborskim (osobito rješenje sa zašiljenim vrhom branič-kula ili pak pojasevi s polukružnim kulama podignuti oko starije jezgre), valja spomenuti često isticanu sličnost Velikoga Tabora i Vinice: oba grada imaju u središtu stariju zgradu s oštrim vrhom prema prilaznoj strani, a oko nje prsten s po četiri renesansne kule (skošeno podnožje, kordonski vijenac, konzolni pojas).

17

G. Binding, *Architektonische Formenlehre*, Darmstadt, 1980, str. 180.

18

Stoga nije niti vjerojatno da je Veliki Tabor nastao na ostacima neke ranije utvrde, o čemu će jasne podatke dati arheološko istraživanje.

Summary

Andrej Žmegač

Veliki Tabor – Interpretation of Architecture

The architecture of Veliki Tabor is approached from three different points of view in the text. In the first part the functional purpose of individual castle structures is examined and then their origin concerning the country or circle from which the craftsmen that erected it could have come from. It is determined that the fortified building was primarily a dwelling-house and only secondarily a fortification-structure. In the case of the ring that encircles it, it is the other way around.

The purpose of the three most significant additions of the Renaissance layer has also been pointed out: the built-in distyle, the arcaded cloister and the bastion on the west side of the complex.

The second part points out some difficulties in the typological determination of the core of Veliki Tabor (based on the example of G. Binding's typology), and in the third part its substantial specific features are stated. That way Veliki Tabor has been defined as a typical example of a transitive fortification from the Middle Ages into the Renaissance, which is expressed in the ground-plan as irregularity aspiring to regularity. Spacious towers, i.e. short walls between them, give the castle a characteristic, distinct look.